

Πολλοί οικονομολόγοι θα συμφωνούσαν ότι αυτές οι ερωτήσεις περί ευτυχίας μπορούν να έχουν ενδιαφέρουσες και σημαντικές συνέπειες για την επιστήμη των οικονομικών, αλλά θα αμφισβητούσαν κατά πόσον οι απαντήσεις σε αυτές αποτελούν αξιόπιστο οδηγό, τόσο για την οικονομική ανάλυση όσο και για τη διαμόρφωση πολιτικής. Αυτός ο προβληματισμός εστιάζει πρωτίστως στο σημείο εκκίνησης και όχι στα εμπειρικά ευρήματα των οικονομικών αναλύσεων της ευτυχίας.

Υπάρχουν πολλοί λόγοι που τροφοδοτούν αυτήν την επιφυλακτικότητα – τόσο πρακτικοί όσο και θεωρητικοί:

1. Μέρος των απαντήσεων προσδιορίζεται από τις ιδιαιτερότητες των γονιδίων και του χαρακτήρα, πράγματα που διαφέρουν από άνθρωπο σε άνθρωπο.

2. Η σειρά κατάταξης των ερωτήσεων γύρω από την ευτυχία μπορεί να επηρεάζει τον τρόπο που απαντώνται: αν σε ένα ερωτηματο-

λόγιο οι ερωτήσεις της ευτυχίας ακολουθούν εκείνες της ηλικίας ή της υγείας, τότε οι απαντήσεις θα έχουν επηρεαστεί από αυτά που έχουν προηγηθεί. Για το λόγο αυτόν έχει επικρατήσει να τοποθετούνται οι ερωτήσεις περί ευτυχίας στην αρχή του ερωτηματολογίου⁴.

3. Επειδή μάλλον οι άνθρωποι που δίνουν τις απαντήσεις δεν πρόκειται να σκεφτούν πολύ πριν απαντήσουν, και ίσως δώσουν μια απάντηση που να ταιριάζει στις κοινωνικές συμβάσεις της κατηγορίας στην οποία πιστεύουν ότι ανήκουν.

4. Επειδή είναι πιθανόν οι άνθρωποι να μην απαντούν με γνώμονα τη δική τους άποψη για τη ζωή τους, αλλά κυρίως με κριτήριο το τι θα περίμενε κανείς από κάποιον σε αυτήν την κοινωνική κατάσταση, ή σύμφωνα με το πώς τους βλέπουν και τους κρίνουν οι φίλοι ή και το κοινωνικό τους περιβάλλον.

5. Επειδή οι άνθρωποι έχουν την τάση άλλοτε να υπερτονίζουν και άλλοτε να υποβαθμίζουν την πραγματική τους κατάσταση ευτυχίας, ανάλογα με το ποιος άλλος είναι μπροστά την ώρα της συνέντευξης (Frank, 2005, καθώς και Veenhoven για ανασκόπηση της συζήτησης). Για παράδειγμα, οι μαμάδες δηλώνουν υψηλότερα ποσοστά ευτυχίας όταν είναι μπροστά τα παιδιά τους (Conti & Pudney, 2008).

6. Τέλος, οι λέξεις «ευτυχία» και «ικανοποίηση από τη ζωή» ενδέχεται να μην μεταφράζονται ακριβώς σε όλες τις γλώσσες, και να έχουν ελαφρώς διαφορετικό νόημα σε διαφορετικές περιπτώσεις. Αυτό μπορεί να είναι σοβαρό πρόβλημα όταν επιχειρούνται διεθνείς συγκρίσεις των αποτελεσμάτων που προκύπτουν στη βάση ενός κοινού ερωτηματολογίου (ως προς το φραστικό μέρος, αλλά όχι ως προς το περιεχόμενο, Layard, 2005).

Εντούτοις, μεγάλος αριθμός επιστημονικά άρτιων πειραματικών και εμπειρικών ερευνών δείχνει να υποδηλώνει ότι, παρ' όλους τους παραπάνω περιορισμούς, τα στοιχεία γύρω από την υποκειμενική ευημερία μεταφέρουν ουσιαστική πληροφόρηση και προσφέρουν σημαντική προστιθέμενη αξία (Bertrand & Mullainathan, 2001; Krueger & Schkade, 2008 για επισκόπηση). Δύο λόγοι αρκούν για να στοιχειοθετήσουν αυτήν την εκτίμηση: Κατ' αρχάς, οι ίδιοι οι ενδιαφερόμενοι είναι αδιαμφισβήτητα οι καλύτεροι κριτές της συνολικής ποιότητας της ίδιας τους της ζωής. Για το λόγο αυτόν, θα ήταν χρήσιμο να ξεκινήσουμε την ανάλυσή μας ρωτώντας την άποψή τους και ακούγοντας αυτά που έχουν να μας πουν για το επίπεδο ευημερίας τους. Έχει υποστηριχθεί ότι αν το δείγμα είναι τυχαίο και αντιπρο-

ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ ΑΠΟ ΕΜΠΕΙΡΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ

σωπευτικό, τότε τα σφάλματα και οι στατιστικές προκαταλήψεις (biases) δεν θα είναι συστηματικού χαρακτήρα (Kahneman & Krueger, 2006). Δεύτερον, ευρήματα από την ψυχολογία και τη νευρολογία δείχνουν ότι τα αυτοπροσδιοριζόμενα επίπεδα ευημερίας βρίσκονται σε στενή συσχέτιση με τη μετρημένη δραστηριότητα του αριστερού πρόσθιου τμήματος του εγκεφάλου (όπου βρίσκεται το κέντρο των συναισθημάτων ευχαρίστησης και χαμόγελου –Diener, 1984; Ekman et al., 1990; Sutton & Davidson, 1997).